

Gostja te številke Snovanj je poezija. Pa ne poezija nasploh in kar tako, ampak poezija kot oaza, v katero se svobodni in ustvarjalni duh lahko zateče v svetu, ki ga vse bolj obvladujejo »tehnofevdalci«, vladarji digitalnih tehnologij, ki so jih ustvarili in omogočajo njihovo prevlado ...

Iz digitalnega v zavetje analognega

MIHA NAGLIČ

Pisati o poeziji v osrednjem gorenjskem časopisu ni kar tako. Na Gorenjskem sta se rodila slovenska pesnika, ki sta naredila pesniško ustvarjanje za dejavnost nacionalnega pomena: France Prešeren in Simon Jenko. To je bilo v prvi polovici in na sredini 19. stoletja, ko je pesnjenje v slovenščini pomenilo nekaj več, bilo je sestavni del konstituiranja slovenskega naroda. Prešernovo in Jenkovo pesništvo je bilo narodotvorno in tako ni čudno, da sta njuni pesmi postali slovenski himni, najprej Jenkova Naprej, zastava Slave!, potem pa Prešernova Zdravljica, ki je to še vedno. Ko se je proti koncu 20. stoletja slovenski narod konstituiral kor nacija, kot narod z lastno državo (bi rekel Tine Hribar), so bili pesniki in misleci zraven. Prvega osnutku ustave nove države so rekli kar »pisateljska ustava«. Pesnik in poslanec Tone Pavček je na množičnem zborovanju na Kongresnem trgu v Ljubljani 8. maja 1989 prebral Majniško deklaracijo. To je bila politična izjava, ki so jo oblikovale slovenske opozicijske politične stranke in z njo zahtevale suvereno državo slovenskega naroda.

Dobrih trideset let pozneje bi težko zatrdili, da imajo pesniki in drugi umetniki še kak poseben vpliv na dogajanje v državi, imenovani Republika Slovenija, in po svetu nasploh. Živimo v neoliberalnem kapitalizmu, v katerem imajo glavno besedo finančne, politične in druge elite in lobiji. V ukrajinski vojni se je ponovno razkri- lo, kakšno moč ima deni- mo orožarski lobi. Grški ekonomist in politik Janis

Varufakis govori celo o »teh- nofevdalizmu«. Kaj je to? »Tehnofevdalizem je pos- lednja faza preobrazbe kapi- talizma v času interneta. To ni več prosti trg neoliberalizma, ampak vladavina ma- loštevilne podjetniške elite, ki si lasti največja računalni- ška omrežja in spletne stori- tve. Novodobni 'fevdalci' ne ustvarjajo dobrin, temveč pobirajo 'rento' za prostor v digitalnem oblaku, z algorit- mi vplivajo na vedenje in po- trošnjo vseh nas ter bogato unovčujejo podatkovni kapi- tal – informacije, ki jih pri- spevamo uporabniki.« Ko je Donald Trump drugič pri- segel kot predsednik ZDA, so bile kamere fokusirane tudi na najvidnejše pred- stavnike tehnofevdalizma.

Vsenavzoči Elon Musk, de- nimo, ki velja za najboga- tejšega zemljana in je postal tudi eden od prvakov Tru- mpove administracije, pa Mark Zuckerberg, gospodar Facebooka, Jeff Bezos, vla- dar Amazona, in drugi.

Tehnologija vladanja teh- nofevdalcev je digitalna. Poslužujejo se računalni- ških orodij in so vladarji t. i. družabnih omrežij. Pesni- ki in drugi umetniki so v de- fenzivi, so le priče tega doga- janja, ki pa, hvala bogu, niso neme. Eden takih je tudi Zo- ran Predin, slovenski pe- vec, skladatelj, besedilopi- sec, kantavtor in pisatelj. V pogovoru o dokumentarcu Praslovan in o svojem no- vem projektu Analogna rasa je prvi mož skupine Lačni

Franz povedal, kar sledi. »S projektom Analogna rasa – z glasbo, albumom in skupi- no – navidezno delamo ko- rak nazaj. Z analognostjo se borimo proti umetni inte- ligenci in s tem nagovarja- mo tudi dokaj zanemarjeno publiko, ki je bila odrinjena zadnjih 15 let, odkar je domi- nantna glasba za oči, v kate- ri prevladujejo kostumogra- fija, koreografija in ritmična melodija in v kateri je bese- dilo najbolj moteča stvar. Še vedno pa je ogromno ljudi, ki imajo radi dobra besedi- la, igranje v živo. /.../ Obisk koncertov v zadnjem času jasno kaže na to, da ljudje hočejo živo glasbo, vrnile so se vinilke, ki s seboj prinaša- jo drugačen način posluša- nja. Tudi papirnata knjiga je

definitivno zmagala in pre- živel – to so vse oblike ana- lognosti. Osnova naše člo- veškosti je skrita v analog- nosti. Danes sem prebral zanimivo ugotovitev: dok- ler so bili telefoni privezani z žico, smo bili bolj svobod- ni.« (Vir: nedavni intervju na MMC RTV SLO)

Dramaturginja, teatrolo- ginja, prevajalka in uredni- ca Alja Predan pa je na za- četku letošnjega Tedna slo- venske drame v Kranju kot njegova selektorica pozvala: »Gledališče ni nikoli spod- bujalo nestrpnosti, vojn, iz- ključevanja, izkoriščanja, segregacije in sovražnosti. Gledališče je od antike nap- rej prostor miru, sožitja, strpnosti, solidarnosti, lepo- te, veselja in skupnosti. Gle- dališče je zlati danes – oaza. Analogna oaza sredi digital- nega žrela, ki golta naša srce in dušo. Zato te, Slovenija, naprošam, vrni umetnosti in kulturi mesto v družbi, ki sta ga nekoč že imeli! Vrni v šolske kurikule obvezne obi- ske gledaliških in filmskih predstav, spodbujaj ustvar- jalnost, spodbujaj solidar- nost, spodbujaj misel; lite- rarno, kritično in raziskoval- no misel! In neguj svoj jezik! Mogoče še ujameš trenutek, da se rešiš in preživiš. Pate- tično, ampak realno.« (Delo, 27. 3. 2025)

Kakorkoli že: poezija je že od nekdaj ena najbolj indi- vidualnih dejavnosti in kot taka rabi svoj prostor svobo- de. Tega pa je v tehnofevda- lizmu vedno manj. Nekat- eri pravijo, da pesniki kmalu sploh ne bodo več potrebni, saj bo tudi pesmi pisala ume- tna inteligenca. Pravzaprav jih že piše. Naročiš ji sonet in ti ga napiše. A take pesmi, kot so jih napisali Prešeren in Jenko in letos umrli Blaž Ogorevc, so lahko napisali le oni. In na nas je, da vztrajamo na njihovi poti.

Pesnik Blaž Ogorevc (1951–2025), tudi novinar, Ločan in zasebni modrijan, je pisal pesmi, ki jih umetna inteligenca gotovo ne bi zmogla. / Foto: Tomaž Lunder

Pravijo, da pesniki sploh ne bodo več potrebni, saj bo tudi pesmi pisala umetna inteligenca. Pravzaprav jih že piše. Naročiš ji sonet in ti ga napiše. A take pesmi, kot so jih napisali Prešeren in Jenko in letos umrli Blaž Ogorevc, so lahko napisali le oni. In na nas je, da vztrajamo na njihovi poti.

POGOVOR

Snovanja

Poezija mu je zlezla pod (na) kožo

Dejan
Koban

Na železniški postaji v Kranju na četrtem tiru z vlaka, ki v smeri Jesenic prihaja iz Ljubljane, v gruči potnikov izstopi Dejan Koban, pesnik, založnik in montažer na TV Slovenija. V svoji založbi Črna skrinjica je v treh letih izdal 25 pesniških zbirk sodobne poezije avtoric in avtorjev različnih generacij. V pripravi ima ob tistih, ki niso nikoli izšle, že svojo sedmo zbirko. V lokalu na postaji naju je sem in tja zmotilo le škripajoče se prileganje tovornih vlakov na tirnice.

IGOR KAVČIČ

Vlak je vaše pogosto prevozno sredstvo, zdaj in še iz mladosti, ko ste s priimkom Koban iz Podnarta odhajali v Ljubljano ...

Priimek Koban je iz Štajerske, od koder izhaja rod moje mame, ki se je sicer rodila v hiški poleg kmetije ob železniški progi v Podnartu, oče črnogorskega rodu priimka Abramović je bil gastarbajter. Na štajerskem se gričevje imenuje Kobansko. Koban je tudi ime za japonski zlatnik v 19. stoletju, v sodobnem času pa se prav tam tako imenujejo četrtne prometne policijske postaje.

Mislím, da sem imel sobo le nekaj metrov od železniške proge. Enkrat v devetdesetih letih so na železnici stavkali in nočni vlaki, razen živilskih, niso vozili. Takrat še najstnik sem se trikrat, štirikrat na noč zbujal ob urah, ko bi ti dolgi tovorni vlaki morali iti mimo.

Podzavestno ste jih pogrešali?

Ni bilo telesnih vibracij, spodbujenih z železnice, zato sem se zbujal. Neprepanega me je oče ob petih zjutraj vozil na avtobus, da sem šel v šolo v Ljubljano. Z vlaki sem povezan od malega. Rad sem spremljal lokomotive. Oče mi je pozimi naredil stopničke na kupu snega, od koder sem potem z vrha z doma narejenim loparčkom pozdravljal strojevodje.

Bili ste neke vrste železniški odpravnik?

V Podnartu so imeli dva, enega na postaji in mene dvesto metrov nižje ob naši bajtici. Potem sem dobil dva prava loparja, strojevodje so mi dali tudi kapo, dve plastični piščalki in še eno kovinsko. Potem sem dan na dan mahal, tudi poleti, ko je mama rekla, da ne bo nič sadila v tistem delu vrta, da mi je oče lahko naredil moj kup zemlje.

Vlak torej ni le prevozno sredstvo, ampak v spominih na Gorenjsko še marsikaj drugega.

Vlak je nekakšna stalnica, ki me spremlja celo življenje. Od let v Podnartu sem marsikaj pozabil, namenoma ali nenamenoma. To je

»hrošč se v besedi mir vedno zateče v plamen.« je pesem z naslovom magični paralelizem iz prihajajoče zbirke Dejana Kobana Mrčes. / Foto: Tina Dokl

majhen kraj, kjer vsak vsakega pozna. V svoji generaciji sem imel sošolca Mita, družil pa sem se z njegovo mlajšo sestro Majo in prijateljico Jerico, ki je živela čisto na koncu vasi v smeri proti Kropi. Mi trije z Majo pa Jerco smo bili alternativci in smo poslušali pank, metal, hardcore ... Če se družiš, ti je lažje, kot če si sam, čeprav nikoli nisem preveč maral ljudi. Moj oče mi je konec osemdesetih iz tujine prinašal igrače, ki jih drugi niso imeli. In ko smo se zunaj igrali z njimi, so mi marsikateri avtomobilček ali pištoličco uničili drugi otroci iz šole. Zato sem se dostikrat držal bolj zase.

S šolanjem v Ljubljani ste na neki način tudi miselno odšli iz kraja svoje mladosti. Prevzelo vas je pisanje pesmi ... in ne nazadnje ste se tudi odselili v Ljubljano.

Po treh letih poklicne šole za knjigoveza in potem še dveh letih do izobrazbe tehnika sem razmišljal, kaj bi rad počel v življenju, in sem si rekel, da bi se rad ukvarjal s poezijo. Potem sem si zelo – kar mogoče niti ni toliko značilno zame – racionalno razdelil življenje v smislu, kaj moram storiti, če se hočem ukvarjati s poezijo. V Podnartu ne morem ostati, ker ne bom le enkrat na leto na proslavi bral Zdravljice. Nič, moram se preseliti v Ljubljano in si najti službo.

To sem povedal mami, ki je to seveda povedala očetu. On pa mami ni povedal

– tudi meni je zabičal, naj ji ne povem –, da je slišal oglas, da na TV Slovenija iščejo grafike in montažerje. Potem je to postala moja prva in do zdaj edina služba. Mami ni bilo prav, a tudi proti ni bila.

Dva meseca sem se uvažal, z vlakom prihajal do Kranja, štopal v Ljubljano in prav tako nazaj iz ljubljanskih Vižmarij proti Gorenjski. Tam sem napisal knjigo Zgubljen žeton v gorenjščini, ki mi je zelo pri srcu, a sem jo žal nekje izgubil in je nimam več.

Zanimiv je kontrast med vašo službo montažerja na televiziji in pisanjem pesmi. Deluje nekako nezdržljivo, tako »second life« (drugo življenje)?

Od enajstega leta sem doma vsak dan po televiziji gledal dnevnik, ga pri 15 nehal in ga pri 21, ko sem prišel na televizijo, spet začel – tokrat tudi soustvarjati. In se ga še nisem naveličal. Kdaj me pri delu tudi kakšna stvar prizadene. Zadnjo nedeljo me je šef prosil, naj zamenjam kolega, ki je zbolel, in sem za poročila ob enih »montiral« papeža, nato me je njegova podoba spremljala še ob petih in sedmih. Naslednji dan zjutraj se zbudim z novico, da je umrl. Človeka sploh nisem poznal, a mi je bilo nekako hudo. Morda je neka posebna vez med sliko, tonom in človekom, v nekem času, ki tako hitro spolzi med prsti. Izračunal sem, da sem doslej

zmontiral okrog 45.000 prispevkov, od tega o 35 različnih vojnah. Bolj gre čas naprej, bolj se spominjam vseh teh prispevkov.

Ali vaše delo vpliva tudi na pisanje pesmi? Kot montažer namreč vidite tudi tisto, česar gledalci ne vidimo.

Ljudje v Dnevniku ne vidijo določenih izjav, ker jih iz različnih razlogov (uredniških, časovnih, pietetnih ...) ne »spustimo« v program. Gledalci v povprečju vidite pet odstotkov tistega, kar dobimo v montažo. Ne vidite razkosanih in prebodeh trupel, zmečkanih. Če bi videl kakšno nesrečo, bi mi bila slika zelo znana, saj sem videl že tisoče raznih posnetkov prometnih in drugih nesreč, vojn in podobno. Najhujši so bili pred leti posnetki iz ene afriških držav. Ljudje so iz cevodov kradli nafto, nakar je prišlo do eksplozije. Gora trupel je ležala naokrog; ali pa po bombnem napadu, kosi okončin in teles, ki so jih ljudje zlagali skupaj ... Ja, vse to zagotovo vpliva tudi na moje pisanje.

V pesmih ste iskreni, brutalno direktni ...

Poskušam biti. Kot so bili Gainsbourg, Bukowski, naš Franci Zagoričnik, neposreden, a načitan. Tu je Iztok Osojnik, cel kup avtorskih vplivov, ki nekako hodijo z menoj. V montaži v kadrih po tri, štiri sekunde režeš določene pomene, tako včasih v pesmih vstavljam samo

besede namesto celotnega stavka. Potem so kakšni nekoliko lenobni kritiki povzemali iz intervjujev z menoj ali od drugih kritikov, češ koliko je mojega poklica montažerja v mojih pesmih.

Pesništvo v prostem času že več kot dvajset let gojite »na polno« tudi z organizacijo pesniških srečanj, soustvarjali ste Mlade rime in podobno ...

Na začetku tisočletja sva se na delavnicah Beletrine v Izoli srečala s pesnico Veroniko Dintinjano, pa tudi z drugimi pesnicami in pesniki. Dogovorili smo se, da bomo ustanovili društvo KUD Kentaver, v okviru katerega so potekale Mlade rime, po desetih letih je sledila platforma za literaturo, zvočenje in performans IGNOR. Vedno več ljudi prihaja na naše dogodke.

Generacijsko povezano?

Različno. Sovražim generacijski rasizem, ne verjamem v superiornost neke generacije, zato na te dogodke vabim vse.

In potem je nastala založba Črna skrinjica. Tista skrinjica, ki na letalu beleži vse, ne laže in ničesar ne skriva.

Tudi barvi naše založbe sta črna in rdečeoranžna. Ko sem videl položaj poezije na našem knjižnem trgu, se mi je zdel podoben letalski nesreči. Kot območje, na katerem nabiraš raztreščene ostanke letala, to je poezija v naših etabliranih založbah. Vsake toliko časa nekoliko pocurlja po večjih založbah, kot kakšna infuzija, pa še to vedno manj.

Črna skrinjica pa izdaja izključno poezijo.

Ustanovitev založbe je bil pravzaprav akt upora, da sem šel ravnati nasproti pravkar povedanemu in raznim »strokovnjakom«, ki trdijo, da poezije ne bere nihče, da gre za najbolj obskuren del literature ... Verjamem, da ni tako, ker sem zelo zvest poeziji, jo veliko berem in vem, kaj pesnice in pesniki pišejo. Znam najti vedno nove avtorje, ki bodo pri nas izdali knjige pesmi, ker so predvsem kakovostni. Če ni občinstva, ga bomo pa naredili. V dveh mesecih imamo najmanj pet predstavitev vsake nove zbirke. Naš domicil je

»Pesnik je danes vržen v sam rob družbenega dogajanja. Postal je popolnoma nepomemben del našega vsakdana, nekdo, katerega mnenje je prepoznano za nepomembno in minorno. In to je dobra, skoraj že izjemna pozicija. Kot plankton. Vsi vemo, da obstaja, vsi ga lahko ugledamo, a vendar smo prepričani, da ne obstaja.«

POGOVOR

Snovanja

Channel Zero na Metelkovi, tu so Center za poezijo Tomaža Šalamuna, Layerjeva hiša v Kranju, AKC Nama v Škofji Loki, na Vrhniki, v Novi Gorici. In na naše večere vedno pridejo ljudje. Od začetka septembra do konca leta ne poznam prostih koncev tedna. Nimamo jumbo plakatov, gremo pa z avtoricami in avtorji naokrog, vselej tudi v kraje, od koder so doma.

Od lanskega septembra smo izdali sedem zbirk, vsaka je izšla v dvesto izvodih. Večina je razprodana, zato v maju načrtujemo dotisk.

Kako vam uspe z založbo, v kateri izdajate izključno poezijo, preživeti? Zbirke izdajate brez podpore Javne agencije za knjigo? Nekako se zdi, da vaše založbe ne poganja želja po dobičku, ampak v prvi plan postavljate poezijo kot tako?

Črno skrinjico sem ustanovil tako, da sem privarčeval del regresa in štiri manjše honorarje, ki sem si jih prislужil z nekaj branji ob različnih priložnostih. Biti odvisen od Javne agencije za knjigo je velikokrat lahko zelo tvegano. Na primer: letos dobi založba denar za sofinanciranje štirih knjig. Dve od teh sta nominirani za nekaj nagrad, ena dobi eno od nagrad, skupaj je objavljenih več kot 15 kritik o teh knjigah v najrazličnejših medijih. Ob naslednjem razpisu zaradi vsega naštetega prijavim pet knjig, ker naj bi človek z nekim projektom iz leta v leto napredoval. Na koncu pa recimo dobim denar za sofinanciranje dveh knjig.

Zato sem zelo previden glede prijavljanja knjig na JAK. Razumem, da če ministrstvo za kulturo podeli JAK-u manj denarja, mora tudi ta podeliti manj denarja vsem prosilcem za sredstva. Po navadi je nato po odstotkih najmanjšim založbam odtegnjeno največ. Če založbi, ki prijavi 25 knjig, ne sofinancirajo dveh od teh je drugače, kot če jaz prijavim pet in ne sofinancirajo treh. Spogledujem se s sistemom mecenstva. Upam, da bo moj jesenski pohod po podjetjih uspešen. Vse kolegice in kolegi so skeptični, da bom kar koli dobil, vendar sem sam nepopravljivi optimist, tako da moram poskusiti. In občutki so dobri ...

In pri tem stavite na neodvisnost ...

Popolna neodvisnost, ne le od državnih podeljevalcev sredstev, ampak predvsem od raznoraznih komisij, ki so na koncu procesov tiste, katerih rezultati nato delijo

denar, je zame osebno izjemnega pomena. Črno skrinjico sem zasnoval kot založbo, ki je v prvih petih letih svojega delovanja zavezana izdajanju pesniških zbirk, v večini slovenskih avtoric in avtorjev, bolj ali manj znanih. Veliko sicer izdamo prvencev. V dobrih treh letih delovanja smo postavili na noge svojo lastno bazo bralk in bralcev, ki ni velika, je pa trdovratno goreča. V tem času sem tudi našel lepo število povsem novih, vznemirljivih poetik, sedaj prihajajo časi, ko se pesnice in pesniki tudi sami javljajo, da bi rad pri nas izdali knjigo.

Torej zanimiv, svež izbor avtoric in avtorjev, dobra, trdna baza bralk in bralcev, dobro in premišljeno oblikovanje (avtorica celostne grafične podobe in oblikovalka večine knjig je Jana Kumberger, lanskega septembra sta se pridružila še Iza Oblak in Gal Grobovšek) in stalna prisotnost založnika na vseh pomembnih sejmihih in festivalih ter potovanja po pesniških turnejah so štirje stebri, ki sem jih že od začetka in premišljeno gradil in ki zagotavljajo to našo prepoznavnost in neodvisnost.

Sam sem za nedoločen čas zaposlen kot montažer na RTV Slovenija, torej pet dni na teden delam osem ur na dan. To mi omogoča sicer finančno neodvisnost, vendar pa kdaj primanjkuje časa, da bi se v popolnosti posvečal Črni skrinjici. No, kakorkoli, za zdaj mi vse skupaj uspeva usklajevati. Je pa vedno bolj prisotna želja, da bi lahko v nekaj letih živel zgolj od vodenja Črne skrinjice. No, sem že malo nazaj poudaril, da sem neozdravljiv optimist.

Glede na likovno ali slikovno opremo v večini zbirk, ki izhajajo pri vas, se zdi, da pesmi ni dovolj le brati, ampak jih tudi na neki način videti, predvsem pa slišati.

Z Jano sva kar nekaj ur presedela in premlevala, kakšna naj bo sama grafična zasnova zbirke. Odločila sva se za črno. Nato sem predlagal, da naj bodo naslovnice čim manj okitene z raznimi bolj ali manj odvečnimi podobami, ki jih je mogoče elegantno skriti v kolofon (naše knjige imajo kolofon praktično na zadnji strani notranjosti). Tako so ISBN, koda, cena, logotipi in vse drugo romali v kolofon zadaj. Veliko naših knjig nima na naslovnici niti imena in priimka avtorice ali avtorja. V večini so prazne, morebiti imajo nekatere natisnjene detailje fotografij, risb, grafik, na kakšni je grafično dodelan naslov knjige,

nekatere imajo na naslovnici nalepko z motivom knjige. Tako kot v skrinjicah, ko odpreš pokrov, najdeš najrazličnejšo vsebino, tako se, ko odpreš pokrov oziroma naslovnico, razkrije poezija. Že pri tretji knjigi naše založbe, pri Zrklozobu Nele Poberžnik, smo se soočili z grafično opremo knjige, Nela je namreč poleg pesmi prispevala tudi svoje risbe in kolaže. Tako je počasi začelo rasti število naših knjig, ki se tudi gledajo. Seveda je likovna oprema tesno povezana z vsebino pesmi. Nekatere pesnice in pesniki imajo odlično vokalno interpretacijo svoje poezije, zato smo začeli preko QR kod dodajati tudi zvočne posnetke.

Kje oziroma na kakšen način vidite angažiranost v pesništvu? Ali mora biti pesništvo aktiven opazovalec aktualnega časa in prostora?

Menim, da se mora vsak ali vsaka, ki piše, najprej soočiti s seboj. Kaj želi s svojo pisavo doseči, če sploh kaj, in ne nazadnje – koga. Sam sem osebno odraščal ob panku in novem valu, veliko tudi ob raznih drugih umetnostih. Zaznamovala me je velika retrospektivna razstava Marine Abramović v Ljubljani, mislim, da leta 1997, ko sem bil star 18 let. Zaradi nje sem prvič pomislil, da je vse, kar ustvarjamo, lahko dosti bolj povezano, kot se vidi na prvi pogled. V njenem drgnjenju, čiščenju celotnega človeškega okostja z zobno ščetko sem videl izjemno kritiko uničenja, praktično komaj minule vojne v Bosni in Hercegovini. Dojel sem, da lahko posameznik ali posameznica ogromno naredita za svojo širšo okolico, če se tako ali drugače postavita.

Svoje prvo branje v življenju sem imel pred šeststotimi učenkami in učenci na dan šole v Španskih borcih. Že takrat sem moral nadeti neki ščit, če sem sploh želel narediti tistih deset korakov do mikrofona. Bilo je grozno in zanič. Imel sem slabo poezijo in slabo samopodobo. Ampak na neki način sem ustvaril svoj prvi performans. Od tu dalje sem svojo poezijo velikokrat predstavljaj skozi nastop, performans – in se tako kalil tudi v sami prezenci. Kajti če predstavljaš svojo pesem pred deset tisoč ljudmi, ki protestirajo na trgu, moraš pesem predstaviti odločno, moraš delovati močan, neupogljiv. Tudi sama pesem mora v tem primeru biti napisana preprosteje, da jo bo velik del te velikanske množice razumel.

Vaša pesniška zbirka preveč je svoj rezime dobila tudi v 49 tetovažah kratkih pesmi avtorjev različnih narodnosti, ki potujejo okrog na vašem telesu. Od kod ideja za ta večletni »body art« projekt?

Ne gre za pesniško zbirko, temveč za razstveni katalog. V knjigi preveč, ki je izšla pri založbi Goga iz Novega mesta, je fotografiranih 49 pesmi – fragmentov 49 pesnic in pesnikov. Vsaka pesem je prepisana v slovensčini in prevedena v hrvaški, italijanski, nemški in angleški jezik.

Veliko ljudi mi je skozi življenje dejalo: 'Tebi je pa poezija zlezla pod kožo.' In to je bil dejansko sprožilec, ki me je premaknil, da sem zasnoval ta vseživljenjski projekt. Cilj je, da imam, ko umrem, na sebi 365 pesmi sodobnih, živečih slovenskih in tujih pesnic in pesnikov. S tem se bosta pokazala moj okus in diverziteteta ustvarjanja. Sicer so omejitve pri pesmih: pesem ima lahko od enega do največ pet verzov, zapisana je v pisavi Typewriter regular v velikosti 8 in verz ne sme biti daljši od sedmih centimetrov. No, seveda se nekateri niso in se ne bodo čisto držali teh pravil.

Ena od pomembnejših kľofut za ta projekt pa je prišla direktno s ceste oziroma z velikih obcestnih plakatov, ki nosijo v 90 odstotkih naravnost neumna, nesmiselna sporočila, ki so velikokrat napisana v abotnih »izrokovavtridesetihsekundahnatresnih« rimah. Bolj sem bral ta skrupuala, bolj se mi je v spomin usedala ideja, da bi postal hodeča knjiga v enem samem izvodu.

Po izobrazbi sem knjigovez, tako da imam knjige rad tudi malo drugače. (smeh) Moja želja sicer je, da se koža, ko umrem, razreže, ustroji in da se pesmi zvežejo v knjigo. Srčno upam, da

je to v naši državi možno. Ali vsaj kje okoli nje.

Kakšni so založniški načrti za letošnje leto? Ali v Črni skrinjici že pripravljate četrti letnik, že ste omenili donatise tretjega, pred vami je vaša nova pesniška zbirka?

Letos smo že izdali prvo knjigo Lastna hvala se po blatu vala Matjaža Zorca, v pripravi sta dve novi zbirki, nato pa čez poletje ustvarimo še tri, jeseni pa štiri pesniške knjige. Naslednji letnik, torej 2026, je skoraj že poln. Tako da se načrt za nove knjige vije že čez dobršen del leta 2027.

Čez mesec dni pri LUD Literatura izide Mrčes, moja nova knjiga, ki je bila dve leti zavrnjena s strani ene od manjših slovenskih založb. Z Jako Bergerjem - Brksom bova ustvarila tudi dvajsetminutno kompozicijo zvoka in interpretacije mojih pesmi.

Zakaj pri Črni skrinjici ni izšla nobena pesniška zbirka Dejana Kobana?

Pri moji založbi Črna skrinjica ne bo izšla nobena moja knjiga. Zdi se mi, da gre za križanje interesov in da to ni najbolj zdravo, da glavni in odgovorni urednik sam sebi izdaja knjige. Ne izključujem pa izida knjige v samozaložbi.

Kje torej vidite vlogo pesnika v aktualnem času – kdo danes piše pesmi?

Pesnik je danes vržen v sam rob družbenega dogajanja. Postal je popolnoma nepomemben del našega vsakdana, nekdo, katerega mnenje je prepoznano za nepomembno in minorno. In to je dobra, skoraj že izjemna pozicija. Kot plankton. Vsi vemo, da obstaja, vsi ga lahko ugledamo, a vendar smo prepričani, da ne obstaja.

Iz ozadja se lahko pesnik najbolj sliši, ko ga nihče ne pričakuje.

»Po izobrazbi sem knjigovez, tako da imam knjige rad tudi malo drugače. (smeh) Moja želja sicer je, da se koža, ko umrem, razreže, ustroji in da se pesmi zvežejo v knjigo. Srčno upam, da je to v naši državi možno. Ali vsaj kje okoli nje.«

Vlak je stalnica, ki ga spremlja celo življenje. / Foto: Tina Dokl

POGOVOR

Snovanja

V pesmi lahko povem, kar želim

Ana Štular

Ana Štular je mlada pesnica. Ne mara kave z mlekom. Obiskuje tretji letnik umetniške gimnazije v Ljubljani, smer sodobni ples, igra klarinet, obožuje gledališče, umetnost jo navdihuje. Pri založbi Črna skrinjica je izšel njen pesniški prvenec Jaz in jaz in jaz in jaz ...

IGOR KAVČIČ

Berem pesem 11: »Masla nikoli ne namažem, narežem ga na tanke rezine, ki jih nato položim na marmelado. In ljudje vedno rečejo: 'Vatafak, zakaj režeš putr?' In ko končam s svojim monologom o čistih nožih, mi vedno rečejo: 'O, sej maš prov.'« Mar se na kruh ne maže najprej maslo in nato nanj marmelada?

Pri nas doma najprej na kruh z žlico namažemo marmelado, nato maslo narežemo na tanke rezine in ga položimo nanjo. Na ta način se manj maže pribor. Tega me je naučil oče. Po navadi maslo reže on, da si ostali ne mastimo rok, in ga nato polaga na marmelado.

V nadaljevanju pišete, od koga ste povzeli ljubezen do kave, do glasbe, pa o cigaretah v levi roki in po kom imate nos ... – o priučenem in podedovanem. In Layerjeva hiša, kjer sediva, je postala vaše pesniško zatočišče, mar ne?

Ko sem prišla v obdobje, ko mladi začnemo hoditi ven, sem se začela s prijateljico dobivati v Layerjevi hiši na kavi. Tu sem spoznala tudi Hano Bujanovič Kokot, začela so se različna literarna druženja, tekmovanja in slam poeziji, tu se je oblikovala skupina Kranjska slama, s katero prirejam slam večere ... Sprva smo se dobivali neformalno, pili kavo, brali pesmi, podajali komentarje, se pogovarjali o poeziji, literaturi, umetnosti, zdaj pa smo organizirani v skupino in imamo celo svoj profil na Instagramu.

A pesmi vendarle niso bile vaša prva vstopnica v svet umetniške ustvarjalnosti. Še v osnovnošolskih letih ste zmagali natečaju Živel strip, pri Stripburgerju ste izdali celo mini strip Eno-dnevnik ...

Vsako leto sem narisala strip za ta natečaj, k čemur me je spodbujal in bil vselej moj mentor oče, ki riše stripe. V to mi je bilo zato treba vložiti precej manj truda kot nekomu, ki bi ga strip bolj zanimal, pa doma nima takega zaledja. Zdaj se s stripom ne ukvarjam več zares, saj se mi zdi, da v risanju nisem ravno najmočnejša. Sem in tja se še pridružim delavnicam Male akademije

»S pesniki ohranjam varnostno razdaljo,« v eni izmed pesmi zapiše Ana Štular. / Foto: Tina Dokl

stripa in ilustriram svojo poezijo – in to je to.

Za vaš pesniški prvenec, zbirko Jaz in jaz in jaz in jaz, ki je izšla lani septembra, pa je ilustracije prispeval oče Andrej. Kakšna je bila pot do zbirke in založnika Dejana Kobana?

Pravzaprav je on našel mene. Hodil je na naše večere slam poezije in na enem od njih je stopil do mene in me vprašal, ali bi izdala zbirko. Zdelo se mi je fino, a sem, čeprav sem imela dovolj pesmi za zbirko, takoj pomislila, da je to ena velika stvar, ki bi se je morala lotiti zelo zares. Ko je dejal, da bi bila urednica Hana, s katero se dobro razumeva in ji povsem zaupam, je bila moja odločitev precej lažja.

Pri svojih najstniških letih pravite, da ste imeli že dovolj napisanih pesmi?

Za pripravo zbirke sem sicer imela leto dni časa. Ko sva se s Hano prvič dobili, je rekla, naj ji pošljem vse, kar imam. Poslala sem ji tretjino, saj mi mnoge pesmi iz osnovnošolskih let niso bile več všeč. V prostem verzju pišem nekako od osmega razreda, od tretjega do šestega razreda sem pisala v rimah aabb, abab in podobno. Ko sem dobila pametni telefon, sem za kakšno leto opustila branje in pisanje. Tako sem imela na izbiro pesmi, ki sem jih napisala v štirih letih od zadnjega leta osnovne šole naprej. V poštevek je prišlo okrog sedemdeset pesmi. Ko napišem pesem in ta dosti časa stoji, imam neko distanco, nek odpor do nje.

Izbior za zbirko pa sta v nadaljevanju z urednico pripravili skupaj?

Dobili sva se pri njej doma, s svinčnikom sva šli skozi vsako pesem posebej. Ona je pesmi korigirala, jaz sem sedela ob njej. Vseskozi mi je govorila, da se mi ni treba strinjati z vsem, kar reče, kar se mi je zdelo lepo, a sem po večini soglašala z njenimi predlogi, saj je znala jasno argumentirati, zakaj bi veljalo kje kaj spremeniti, izločiti ali pa dodati ...

Odpriva torej stostransko knjigo z za Založbo Črna skrinjica značilnimi črnimi platnicami. Pišete iskreno, brez olepševanja, v pesmih se razkrivate. Kot govori pesem 84: »Jaz ne lažem. Jaz vam mečem resnico v obraz in vi mislite, da se zabavam.«

Res pišem iz sebe, iz lastnih izkušenj, svojih občutkov, pogledov na svet, iz svojih stališč in vrednot. Zato tudi po tem, ko jo napišem, pesem preberem in jo nekako tudi sama dojamem, kar pomeni, da stojim za napisanim. Če se zdi, da včasih nakladam, potem nakladam stvari, s katerimi se strinjam in v katere res verjamem. Sicer pa pišem o stvareh, ki jih, vsak na svoj način, vsi poznamo.

Gre za odločitev, da povem, kar imam povedati. Ko zvečer ležim v postelji, se preizprašujem o svojem življenju, potem sprejem neke svoje odločitve, ki jih zapišem v pesmi. Svoje mnenje tako pretvorim v besede, ker se mi zdi, da imam v poeziji nek glas, ki ga mogoče skozi druge medije ne

morem tako jasno in na glas izraziti. Imam res dober občutek, da s poezijo lahko povem vse, kar imam povedati.

Kot včasih ugotavljajo mladi literati, najprej pesmi, potem kratke zgodbe in šele nato roman ...

Ne vem, če. Mogoče bo na neki točki življenja prišlo tudi do tega, saj imam še dosti let pred seboj. Trenutno pa vse bolj prisegam na krajšo formo. Ko sem bila mlajša, sem veliko prebiral mladinske romane, nato kratke zgodbe in nato poezijo. Nekaj časa mi je bilo težko pisati kratke pesmi, za kar sicer nimam pravega argumenta, morda le misel, da na kratko ne moreš ničesar povedati. Zdaj razmišljam drugače, pišem vedno krajše oblike.

Rekli ste, da zvečer razmišljate. Ali tudi takoj zapišete?

Nimam določenega časa za pisanje, prav tako tudi nimam neke rutine za to. Meni ne uspe, da bi ob določenem času sedla za mizo in si rekla, zdaj bom pa napisala nekaj pesmi. Pišem takrat, ko pride ideja, lahko tudi dva meseca ne napišem ničesar. Ko imam idejo, jo poskušam čim prej zapisati, da ne pozabim. Včasih si, ko hodim domov in dežuje, naredim neke zvočne posnetke, a vedno začnem jecljati, ko pozabim, kaj sem hotela povedati.

Pesmi zapisujete na papir?

Odkvisno. Včasih sem jih pisala na roko direktno v zvezek, po letu premorem pa sem jih začela pisati na telefon – je lažje črtati,

dopisovati, popravljati in hkrati to lahko počnem tudi na vlaku, ko se peljem v šolo in nazaj domov.

Izhajate iz umetniške družine, mama in oče delujeta v lutkarstvu, oče riše stripe in se ukvarja z vizualno umetnostjo. Kako je odraščanje v takem okolju vplivalo na vaš odnos do umetnosti in ne nazadnje na to, da se ukvarjate s poezijo, glasbo in plesom?

Zelo, ogromno. Ne vem, ali bi bila to, kar sem, če ne bi odraščala v taki družini. Ko gre za umetnost, je dobro, da te nekdo uvede vanjo. Že od mladih let sem sodelovala v ustvarjanju predstav, risala stripe, se učila gledati umetnost. Najbrž ne bi bila tu ali pa bi se pogovarjala o čem drugem, ne o poeziji in umetnosti. Sem pa zelo vesela in hvaležna, da so me starši vedno podpirali v stvareh, ki jih počnem. Ko sem začela pisati pesmi, je bila mama ta, ki jih je pošiljala na natečaje in je bila vesela zame, morda še bolj kot jaz sama.

Kam se nameravate usmeriti po končani srednji šoli? Velikokrat vas vidim v gledališču.

Zanima me gledališka režija. Starše sem prepričala za abonma v Prešernovem gledališču, sama ga imam tudi v Slovenskem mladinskem gledališču. Gledališče je magično, ker je mešanica različnih medijev, od besede do scene, igre, glasbe, kostumografije ... Morda imam težavo, ker me v življenju zanima toliko stvari in trenutno še ni tiste, za katero bi rekla: to je to. Ukvarjala bi se s pisanjem, igranjem klarineta, nisem pa pripravljena vsega vložiti v to. Gledališka režija pa ponuja toliko različnih dejavnikov, toliko svobode v uporabi različnih umetniških znanj, da lahko zadovolji moja različna zanimanja in vsestranskost.

Kakšni so odzivi na vašo pesniško zbirko?

Reakcije na zbirko so večinoma pozitivne – in kar me še posebno veseli: od ljudi različnih generacij. Tudi starejši jo prav lepo berejo, čeprav se nisem trudila biti razumljiva vsem, saj sem še posebno na začetku pisala le zase.

»Svoje mnenje tako pretvorim v besede, ker se mi zdi, da imam v poeziji nek glas, ki ga mogoče skozi druge medije ne morem tako jasno in na glas izraziti. Imam res dober občutek, da s poezijo lahko povem vse, kar imam povedati.«

Poezija je živa, bere naj jo avtor

Gal
Grobovšek

Gal Grobovšek je mladenič s konca prejšnjega stoletja in v umetnosti živi v aktualnem času in prostoru. Magistrski študent industrijskega oblikovanja igra tenor saksofon in poje v džez-pank skupni Smetnaki, jeseni pa je pri založbi Črna skrinjica izšla njegova prva pesniška zbirka *jazz džez pank*.

IGOR KAVČIČ

Ko takole sediva Layerjevi hiši – jo vidite, berete ali slišite?

(smeh) Vse to. Težko posebej omenim eno stvar, saj je Layerjeva hiša – kot pravimo sami zase – predvsem hiša umetnikov. Tu ne gre za izključno eno vejo umetnosti, ki bi se predstavljala samostojno, ampak se različne vrste umetnosti integrirajo v skupen izraz celotnega prostora. V kavarni se veliko bolj pojavlja poezija, ki je njena rdeča nit, v galerijah je na voljo predvsem likovna oziroma vizualna umetnost, Stolp Škrlovec je namenjen glasbi, performansu in gledališču. Poleti se na vrtu vrstijo različni festivali. Takrat se tudi poezija iz statične performativne oblike seli med ljudi, ko recimo hodimo od mize do mize, od človeka do človeka in jim beremo poezijo.

Vi h kulturnemu utripu tega prostora prispevate na treh področjih, kot pesnik delujete v slam skupini Kranska slama, oblikujete knjižne izdaje za Layerjevo založbo, s skupino Smetnaki ste tu že večkrat koncertirali ...

Začelo se je pred sedmimi leti, ko smo bili v Škrlovec povabljeni s Smetnaki. Layerjeva hiša je zame postala tudi prostor druženja, dogajali so se pesniški večeri, moj angažma je videla organizatorica Hana Bujanović Kokot in me povabila k sodelovanju, postal pa sem tudi oblikovalec za Layerjevo hišo. Še vedno sem tu.

Kot ste omenili, se je tu razvila tudi slam poezija. S somišljenicami ste ustanovili ekipo Kranska slama, začela so se tekmovanja, ki so bila po epidemiji in vsesplošnem zaprtju prava osvežitev. No, morda je bila epidemija za pesniško ustvarjanje prav tako dobrodošla ...

Za klasičnega pesnika morda res, zame vsekakor ne, saj imam vseskozi potrebo po fizičnem izražanju na odru, performansu ... Zanimivo, da sem bil sprva zelo proti slamu in kakršnem koli ocenjevanju poezije, kot da gre za šport. Še vedno pa stojim za trditvijo, da je slam super platforma za predstavljanje poezije v živo. Je dober trening za pesnice in pesnike in neke vrste spodbuda,

»... u poletnih mescih me je ob odprtem oknu pogost zbudu zvok smetarskega tovornaka,« v pesmi Najlepša si ob 6.30 zjutraj zapiše Gal Grobovšek. / Foto: Tina Dokl

da pišemo. Na slam tekmovanje ne gremo zmagat, ampak nastopat in predstaviti svoje nove pesmi. Zelo pomembno se mi zdi predstavljanje poezije v živo – in to s strani avtorjev samih.

Odpriva vašo pesniško zbirko *jazz džez pank*. Izšla je v tretjem letniku založbe Črna skrinjica, kjer tudi oblikujete knjižne izdaje. Lansko jesen je napočil čas, da oblikujete tudi svoj pesniški prvenec ...

Založnik Dejan Koban me je kot pesnika opazil na festivalu neukročenega verza Medvrsticami. Potem mu je Hana pokazala štiri moje pesmi in spominjam se, da sta me iz kavarne pri Slovenskem etnografskem muzeju poklicala po videoklicu in je Dejan dejal: »Gal jaz bom pa izdal tvojo pesniško zbirko.« To pa je nekaj, sem bil prav otroško vesel, saj sem že poznal založbo Črna skrinjica in jo tudi zelo cenil. Seveda je bila vedno moja želja enkrat izdati pesniško zbirko, a sem vesel, da je doslej še nisem izdal.

Zakaj?

Moje prejšnje pesmi so bile gimnazijske s prevladujočo ljubezensko tematiko. Seveda so bile pesmi moje, a jih danes jemljem predvsem kot del svoje pesniške rasti. Zato je Kobanova ponudba pred kakšnim letom in pol res prišla ob pravem času.

Nekako logično je, da jo je uredila Hana Bujanović Kokot, s katero se pozna še z gimnazije, in kot sem dejal, še vedno veliko sodelujeva ...

Predlagala je, naj nabere pesmi, no jaz sem že opravil izbor, predvsem pesmi, ki so nastale od epidemije naprej, ko sem povsem prenehal pisati ljubezenske pesmi in se začel vse bolj ozirati v svet. S Hano sva šla skozi pesmi, opravila korekturo, obdržala najboljše, predvsem pa kritično pogledala tudi na samo vsebino. Lahko rečem, da sem se skozi uredniški proces naučil bolje pisati pesmi ter izločiti nepotrebno »navlako« in obdržati pesmi, ki komunicirajo. Mogoče je tudi zato moja poezija postala nekoliko bolj dokumentaristična.

Kdaj se iz vaših misli pišejo pesmi?

Kar se tiče pisanja pesmi, sem zelo ne reden (s presledkom), pišem samo takrat, ko moram. Zato včasih pišem ob tretji uri zjutraj, ko ne morem zaspati in me nekaj muči, pišem na stranišču ...

... kar seveda iz mojega nabora vprašanj izbeza tisto, kako pišete.

Pišem na telefon. Ne morem tako hitro pisati na roko, kot mi to uspe na telefon. Poleg tega je tak način dobrodošel, saj dostikrat pišem v nekih tranzicijskih prostorih, na avtobusu, v čakalnici, na stranišču ... Morda zato k pesmim vidim tudi fotografije. Pesmi so nekakšen posnetek mojega hipnega razmišljanja. Ne gradim ničesar epskega. V tem smislu je poezija zelo blizu fotografiji, zato jo z njo povezujem tudi v zbirki.

K nekaterim pesmim, napisanim na roko, ste v zbirki dodali še QR kodo, s pomočjo katere nam pesmi prebere vaš glas.

Ključno se mi zdi, da se pesmi berejo, da jih slišimo iz avtorjevih ust. Veliko sem se ukvarjal s tem, v kakšni obliki napisati pesem, da bo bralec dobil najbolj iskreno izkušnjo pesnice ali pesnika. Pri meni imajo pesmi dostikrat tudi vizualni efekt, zato je dobro, da ima bralec možnost slišati, kako si je avtor zamislil zven pesmi, kje so premori, kje naglašuješ, kako hitro ali počasi bereš. Zato je dodana QR koda.

Menda ste mestoma pisali tudi z levo roko?

Samo paginacijo strani in napis na naslovnici.

V pesmih uporabljate tudi daljše citate iz knjig, celo Uradnega lista, gre za tako imenovane ready made (že zapisane) zapise, recimo iz Knjige za vsako ženo iz leta 1974 ...

Ti dobesedni prepisi so dokumenti časa, ki kažejo, kakšno je bilo v ne tako daljni preteklosti splošno dožemanje družbe. Moški strokovnjaki, doktorji znanosti, so pred pol stoletja recimo pisali, kaj mora ženska početi za dom in družino, kako se obnašati do svojega moža, do gostov ...

Vas je ob tem kot pesnika vodil širši družbeni angažma v aktualnem času?

Najbolj družbeno angažirana poezija je predvsem

iskrena poezija, ki prihaja iz avtorjeve osebne izkušnje. Je brez kakršnega koli filtra in lahko pokaže avtorja tudi ranljivega. Seveda se ne moreš postaviti na primer v vlogo žrtve vojnega nasilja, če tega nisi doživel prvosebno. Ključno je, da pišeš o svojem doživljanju tega in o svoji potencialni nemoči, ki jo občutiš ob tem, ko gledaš prispevke z vojnih območij, ko vidiš nekoga, ki je zgorel v šotoru. Kot avtor se ne moreš postaviti tja, prav pa je, da si advokat za njihove človekove pravice, za mir, za biti človek.

Kako pomembno za vaše delovanje v umetnosti in kulturi je dejstvo, da ste rasli v družini s širokim pogledom na svet? Oče Dušan je grafični oblikovalec, mama Irena profesorica zgodovine in umetnostne zgodovine ...

Zelo. Imel sem privilegij, da sem rasel ob umetniških slikah, knjigah, fotografiji, glasbi, neki kritični misli. Oblikovanja sem se učil od očeta, doma sem pridobil tudi širok in poglobljen pogled na svet, za kar sem staršem zelo hvaležen. Morda jim zdaj vračam s svojo pesniško zbirko, ob katere branju lahko odkrijejo delček mene, nekaj, česar morda nisem znal povedati, mi je pa to omogočila poezija kot medij.

Pišete in tudi požete skladbe v džez-pank skupini Smetnaki. Pisanje muzike za skupino ali poezija – obstaja ločnica?

V začetku naše skupine se mi je zdelo nujno pisati predvsem rimane verzze, ki so zagotavljali nek ritem in spevnost, kar je za muziko dobrodošlo, saj jo dela dostopnejšo. Zdaj pišem tudi bolj kompleksna, nerimana, besedila v prostem verzuz.

Prvič imamo v skupini sami precej več izkušenj kot na začetku, hkrati pa z neko lahkotnostjo tudi ne želimo podcenjevati poslušalcev in tudi ne samih sebe.

Kaj od v začetku omenjenih področjih, s katerimi se zdaj leta intenzivno ukvarjate, je ta čas najbolj v vašem fokusu?

Vse troje: oblikovanje za zaslužek, bend za veselje in poezija kot nuja.

»Pesmi so nekakšen posnetek mojega hipnega razmišljanja. Ne gradim ničesar epskega. V tem smislu je poezija zelo blizu fotografiji, zato jo z njo povezujem tudi v zbirki.«

CVETOBER

Snovanja

Vsi vemo, kako je Prešeren poveličal Vrbo kot krasno, drago vas domačo ... Kaj pa so o rodni Gorenjski napisali še drugi pesniki, ki so se rodili in/ali živeli na Gorenjskem? Poskusimo sestaviti eno malo antologijo (po starem se reče cvetober) takšnih pesmi ...

Gorenjski pesniki o Gorenjski

MIHA NAGLIČ

Prešernov sonet O, Vrba, ki je prvi v ciklu Sonetov nesreče, je že dolgo klasika. Znano je tudi, kako je največji slovenski (in gorenjski) pesnik v pesnitvi Krst pri Savici poveličal lepoto Bohinjskega in Blejskega jezera, češ da je »podoba raja«.

Josipina na Francetovem grobu

V zadnjih desetletjih nam je gorenjska rojakinja Mira Delavec priklicala v spomin življenje in delo pesnice Josipine Urbančič Turnograjske (1833–1854). V tem izboru se je ne spomnimo z eno od njenih pesmi, prebrali bomo raje njen zapis o obisku na Prešernovem grobu, ki je pravzaprav ena lepa pesem v prozi. Napisala jo je že leta 1851, izšla pa je šele leta 1899 v reviji Dom in svet.

»Bila sem na grobu neumrjočega Prešerna, bila ondi presrečna iz istega občutja, katero je bilo nesreča slavnega pesnika – na strani Lovreta. Tresli so se še zadnji zlatotoki na večernem nebu, ko smo stopili na mesto, kjer počiva truplo, v katerem je omagalo blago, od sveta nepoznano, zavrženo srce. Zelena travica pokriva njegovo zapuščeno gomilo. Črn, lesen, reven križec

Goldsteinov portret Prešerna iz leta 1838. To naj bi bila edina nam poznana upodobitev pesnika, ki je nastala za časa njegovega življenja. / Foto: Wikipedija

Josipina Urbančič Turnograjska (1833–1854) na portretu neznanega avtorja iz leta 1850 / Foto: Wikipedija

Podoba raja

Mož in oblakov vojsko je obojno končala temna noč, kar svetla zarja zlatí z rumenmi žarki glavo trojno snežnikov kranjskih sivga poglavarja, Bohinjsko jezero stoji pokojno, sledu ni več vnanjega viharja; al somov vojska pod vodó ne mine, in drugih roparjov v dnu globočine. /.../

Tje na otok z valovami obdani, v današnjih dnevih božjo pot Marije; v dnu zad stojé snežnikov velikani, poljá, ki spred se sprósti, lepótije ti kaže Bléški grad na levi strani, na desni griček se za gričam skrje. Dežela kranjska nima lepš'ga kraja, ko je z okol'šno ta, podoba raja.

France Prešeren,
Krst pri Savici, odlomek

stoji na njej – žalostno znamenje kranjske rodoljubnosti. Celo življenje nesrečnega pevca mi je stopilo pred dušne oči. Črni, slabi križ še zdaj oznanjuje, kako ceni 'svet' blago srce, bister um; kako plačuje iskrenim rodoljubom. Lovre stopi bliže tja h gomili; bel pergamenti listič se kmalu blišči na črnem križu; na listek je Lovre napisal sledeče besede: Dokler živ — si bil nesrečen, Mrtev pak si — pevec večen. Nato sem vila jaz nesrečnemu Prešernu venec iz lepih cvetlič in sem ga potem obesila na leseni križ. – Kaka izprememba zdaj! Bila je poprej gomila zapuščena – najbolj revna na pokopališču – in zdaj? – Venec, dar ljubezni, jo diči in krasi! Zazdelo se mi je, kakor da bi se vse pesmice milega pevca zopet oživile v rožicah. In zato: nuje sonce v blesku večerne zarje, hladen pihljajček dije čez okrašeno gomilo, čudovit miris razdihajo cvetlice, kakor da bi hotele počastiti neumrjočega pevca. Tužno se tresejo trave, cvetlice žalostno povešajo svoje glavice, kakor da bi hotele solzico

milovanja potočiti na gomilo 'nesrečnega'; – oh, saj mu je 'svet' ne daruje nobene! Lahka ti zemljica bila, slavni Prešern! – Prestal si ta svet, prestal njegovo nehvaležnost! Tamkaj si zdaj, kjer je duh oproščen težilnih spon, kjer se gleda v neizmerno morje luči in čistosti, kjer te ne more več raniti nehvaležnost sveta! – Srečen si zdaj!« (Vir: Josipina Urbančič – Turnograjska, Na grobu Prešerna, dostopno tudi na spletu, na portalu Wikivir. »Lovre«, ki ga Josipina omenja in je z njo skupaj na pesnikovem grobu, je njen mož Lovro Toman, slovenski pravnik, govornik, pesnik in poslanec v dunajskem državnem zboru.)

Gorenjski libreto Luize Pesjakove

Pred Prešernom je Vodnik, za njim Jenko. To je splošno znano. Zato se v tem izboru raje spomnimo pesnic in pesnikov, ki so najširšemu bralstvu manj poznani ali celo neznani. Taka je pesnica Luiza Pesjak (1828–1898), ki se je rodila in umrla v Ljubljani. Vendar je na

Gorenjci ljudje smo veseli

Vesetje in radost, doma sem doma. Brezmejna mi sreča v srcu igra. Triglava pozdravljam višavo lepo in skoro uklanjam kolena pred njo! Orjaško se dviga v oblake svetle ponos je in dika slovenske zemlje! Podobe mamljive visoki je čar, navdušil mi srce v tujini vsikdar. In sreča, veselje nji blizu sem zdaj, in spet domovine obdaja me raj!

Arija iz opere Gorenjski slavček, avtorica besedila Luiza Pesjak

poseben način povezana s Prešernom. »Kot najstarejši otrok odvetnika dr. Blaža Crobatha in matere Poljakinje Josipine Brugnak je spoznala vse vidnejše može tedanje slovenske družbe, med njimi tudi Franceta Prešerna, ki je nekaj časa delal pri njenem očetu. Prav on je kot pesnik najbolj vplival nanjo, s klasičnim izobraževanjem in celo učenjem angleškega jezika. Leta 1842 ji je ob štirinajstem praznovanju godu posvetil v nemščini spisano pesem 'Dem wohlgeborenen Fräulein Aloisia

Luiza Pesjak (1828–1898) na portretu Mihaela Stroja iz leta 1850 / Foto: Wikipedija

Takega mednarodnega slovesa, kot so ga Gorenjski priborili »Slavko Avsenik und seine Original Oberkrainer«, ni doslej med pesniki in pevci še nihče drug. To je dejstvo, za katero sicer vemo, a se ga premalo zavedamo.

Plakat za uprizoritev opere Gorenjski slavček v Narodnem gledališču v Mariboru leta 1925 / Foto: Wikipedija

CVETOBER

Snovanja

Crobath'. Leta 1844 pa je začetek njene poezije pospremil s sonetom 'An eine junge Dichterin' /Mladi pesnici/.« (Wikipedija) Dr. Blaž Crobath se je rodil v Železnikih in je Prešerna zaposlil v svoji odvetniški pisarni. Manj znano je, da ga je pesnik pogosto reševal s svojim odvetniškim delom, saj je imel njegov delodajalec velike težave z uživanjem alkohola, večje kot njegov delojemalec. Ta pa je v danih okoliščinah prevzel tudi del vzgoje njegove pesniško nadarjene hčerke.

Iz njenega literarnega opusa na tem mestu postavimo njen libreto za prvo slovensko opero Gorenjski slavček. »Gorenjski slavček je komična opera v treh dejanjih Antona Foersterja. Libreto je napisala Luiza Pesjak. Gorenjski slavček je nastal na pobudo Dramatičnega društva, ki je leta 1869 razpisalo nagrado za slovensko opereto. Skladatelj je zložil dvanajst glasbenih točk in jih povezal v dve dejanji. Ker je bilo med točkami še govorjeno besedilo, je bil sprva opereta. Krstna predstava operete je bila v ljubljanskem Deželnem gledališču 27. aprila 1872. V vlogi Minke je nastopila sopranistka Antonija Svetek, pel je tudi Josip Noll, poleg ostalih pevcev pa je nastopil še Avgust Pucihar, takrat zelo dejaven pri uprizorjanju domačih del. Glasbeno vodstvo je prevzel skladatelj. Leta 1895 jo je Foerster predelal v opero. Besedilo je dopolnil in popravil

Veliki črni bik

Veliki črni bik rjove v jutro.
Veliki črni bik, koga kličeš?
Prazni so pašniki.
Prazne so gore.
Prazne so grape.
Prazne kot odmev tvojega klica.

Veliki črni bik rjove v jutro.
Kot da bi brizgala težka črna kri
pod vršičke temnih smrek.
Kot da bi se nad gozdom na vzhodu
odpiralo v jutro
krvavo bikovo oko.
Veliki črni bik, koga kličeš?

Je slast poslušati,
kako ti vrača odmev
tvoj zamolkli klic?
Veliki črni bik, brezkrvno je jutro.
Tvoj glas pada v grape
kot razcefrana jata
črnih vran.

Nobeden ne sliši tvoje samote.
Nikogar ne napojiš
s črno krvjo svojega glasu.
Umolkni, veliki črni bik.
Veliki črni bik rjove v jutro.
Sonce na vzhodu brusi
bleščečo mesarsko sekiro.

Dane Zajc

Smetanov libretist Emanuel Züngerl v Pragi, dokončno revizijo besedila pa je prispeval pesnik Engelbert Gangl. Premiera opere je bila v Ljubljani leta 1896 in je doživela lep sprejem. Opera je nato doživela več predelav; najpomembnejša je predelava Karla Jeraja (1922), ki jo večinoma izvajajo še danes, predelava Mirka Poliča (1937) pa se je že oddaljila od izvirnika. Leta 2024 so novo, sodobnejšo predelavo izvedli v avstrijskem Gradcu, kar šteje za prvo izvedbo v slovenskem jeziku v tujini. Že leta 1910 je bila sicer opera izvedena v Brnu, a v češčini. Preprostost in razumljivost zgodbe, sporočilnost, dogajanje v domačem okolju, komične situacije, ljudske pesmi, navidezna 'zmaga' nad tujcema, ljubka, iskrena glasba – vse to so dejavniki, ki Gorenjskega slavčka uvrščajo še danes med največkrat izvajane in najbolj priljubljene slovenske opere.«

Kot primer pesniške ustvarjalnosti avtorice libreta izpostavimo arijo Franja iz prvega dejanja. »Dogajanje je postavljeno na vas v okolici Bleda na Gorenjskem pred letom 1848. Na levi strani je krčma, pred njo košata lipa, pod njo miza s klopjo, na desni je Majdina hiša. V ozadju se dviga Triglav. Uvodni moški zbor prvega dejanja 'Gorenjci ljudje smo veseli' nam naslika in razodene lepote domače zemlje. V vas pride Franjo, ki se je po dolgem času vrnil iz tujine. Prvi se ga razveseli prijatelj Lovro in mu

Nastop Avsenikovega kvinteta v Mariboru leta 1961 / Foto: Wikipedija

Prelepa Gorenjska Avsenik

Prelepa Gorenjska, v ponos si mi ti,
kdorkoli te vidi, te znova želi.
Gorovja, planine in bistre vode,
zelene doline povsod te krase.

Spomladi, ko planšar odide v gore,
ko mora pustiti v dolini srce,
takrat se odeneš v tisoč cvetov,
pastirc pa zavriska, ker pušeljč 'ma nov.

Ne bom te pozabil, kjerkoli bi bil,
preveč sem lepote se tvoje naužil.
Očaka Triglava le kdo ne pozna,
na jezeru čolnič se v vetru igra.

Ponoči, ko fantič na lestvi stoji,
od svoj'ga dekleta rdeč nagelj dobi,
takrat se mu lun'ca poredno smehlja,
a fant si zavriska, ker nagelj ima.

izreče dobrodošlico. Arija Franja, ki sledi, nam razkriva hrepenenje in ljubezen do domače vasi in domovine (je tudi hkrati najbolj znana arija v operi).

Prelepa Gorenjska

Po Prešernu in Jenku se je na Gorenjskem narodilo še veliko pesnikov, a Prešernovega formata med njimi ni bilo več, je prevelik. No, razen če bi med Gorenjce prišteli Daneta Zajca, ki se je rodil tam daleč na gorenjskem vzhodu. Rodil se je 26. oktobra 1929 v Zgornji Javoršici pri Moravčah, umrl je 20. oktobra 2005 na Golniku. V tem izboru objavljamo njegovo znamenito pesem Veliki črni bik. Ta rjove v jutro,

Pesnik Dane Zajc (1929–2005) / Foto: Marjan Kukec

reče Oberkrain, Avsenike pa v nemških deželah pozna-jo kot Oberkrainerje. Takega mednarodnega slovesa, kot so ga Gorenjski priborili »Slavko Avsenik und seine Original Oberkrainer«, ni doslej med pesniki in pevci še nihče drug. To je dejstvo, za katero sicer vemo, a se ga premalo zavedamo.

Pesnik Simon Jenko (1835–1869) na fotografiji, ki je nastala po letu 1860

/ Foto: Wikipedija

Na Sorškem polji

Pozdravljeno bodi
Sorško poljé,
Kjer moji očaci
V grobih ležé;

Kjer zibel je moja
Stala nekdáj,
Kjer rojstna stoji še
Hiša mi zdaj.

Triglava visoko
Snežno glavó
Še v sinji daljavi
Vidi okó;

Še Sava grmeča
V strugi šumí,
Ko leta nekdanja
Liže pečí.

Al sem ti še znanec,
Sorško polje?
Ker dolgo se nisva
Videla že;

I jaz sem premenil
Misli, obraz,
Kar naju ločila
Kraj sta i čas.

Simon Jenko

Po Prešernu in Jenku se je na Gorenjskem narodilo še veliko pesnikov, a Prešernovega formata med njimi ni bilo več, je prevelik. No, razen če bi med Gorenjce prišteli Daneta Zajca, ki se je rodil tam daleč na gorenjskem vzhodu, v Zgornji Javoršici pri Moravčah, umrl pa je na Golniku.

VELIKONOČNA 2025

Snovanja

1

Tu je vrh križa
in antena,
z njo komuniciramo
s Svetim Duhom.
In zdaj si poglejmo,
kako se je z velikonočno skrivnostjo,
z vprašanjem, kaj je po smrti,
soočil France Prešeren,
ko mu je umrl najboljši prijatelj,
Matija Čop.
Posvetil mu je sonet,
ki nosi prijateljevo ime,
in ga postavil na začetek prve izdaje
Krsta pri Savici, 1836.
»Minljivost sladkih zvez na svet' oznani,
kak kratko je veselih dni število,
de srečen je le ta, kdor z Bogomilo
up sreče unstran groba v prsih hrani.«
Prebrano profano:
življenje je kratko in nesrečno,
blagor tistim,
ki zmorejo preprosto vero,

VELIKONOČNA 2025

Miha Naglič

Jezus: »Jaz sem pot, resnica in življenje. Nihče ne pride k Očetu drugače kot po meni.« (Jn 14,6)

da jih po smrti čaka srečna večnost
O poti duše v nebo pa je pesnil France
že takoj po Matijevi smrti,
v nemški elegiji
Dem Andenken des Matthias Čop
(Matiju Čopu v spomin),
ki je izšla 25. julija 1835
v Ilirskem listu (Illyrisches Blatt).
V tej pesmi so verzi,
»genialno lepe tercine«,
ki so res imenitna sinteza
poezije in filozofije.
Predstavljajte si
večerno pokrajino
nad hitro tekočo Savo,
v ozadju naše planine.
To je oder,
na katerem se v trenutku,
ko se Matija Čop utaplja v Savi,
nenadoma pojavijo tri metafizične osebe,
svetovni Duh (*Weltgeist*),
Genij (*Genius*)
in Praluč (*Urlicht*).
»Svetovni duh iz luči je srebrne
odposlal genija, naj med svetle zbrane
te pelje brate, kadar iskro utrne
v vodovju najčistejšega kristala
da vsa se čista spet k praluči vrne.«
Pesnik preprosto ni mogel dopustiti,
da bi se njegov najboljši prijatelj
dušil v deroči reki
in banalno utonil.

2

Danes bi rekli,
da je duh,
ki je največja velesila tega sveta,
posredoval,
poslal nad Savo »specialce«
v podobi Genija
in v trenutku smrti
rešil Čopovo dušo.
Dokler je bila duša še v telesu,
je Čop živel,
ko je utonil,
je bila že na poti
v svojo resnično domovino,
v vesoljno krajino duha.
Smrti pravzaprav sploh ni bilo.
Ideja o enotnosti duše z duhom
je prastara
in je bila Prešernu gotovo dobro znana,
saj so o njej nepozabno razmišljali
nekateri največji duhovi
starega in novega sveta,
od Platona in Plotina
prek Spinoze do Hegla.

3

Duh veje, kjer hoče
preveva tudi vso naravo,
v človeku je navzoč z dušo.
Prešeren na vrhuncu
svojega duhovnega razvoja
ni bil ateist, temveč panteist.
Bog in narava sta mu bila eno.
Pesniti o teh rečeh
in o njih razmišljati
je seveda bolj naporno,
kakor preprosto verovati,
da gre duša po smrti
v nebesa, vice ali pekel.
V bistvu pa gre za eno in isto.
Kdor ne zmore preproste vere,
je kaznovan z dvomom.
Najbolj tragično pa je,
če kdo verjame,
da je po smrti samo še tuzemski grob.
Biokemija razpadanja v grobu
ali genialna vožnja
v vesoljne krajine duha –
kakšna razlika!

Oblikovanje Stane Kosmač